

Мр Јелена Круљ-Драшковић⁸

Учитељски факултет у Призрену – Лепосавић

САРАДЊА ПОРОДИЦЕ И ШКОЛЕ У ВАСПИТНО – ОБРАЗОВНОМ РАДУ

Апстракт: *Васпитање је веома сложена комплексна друштвена појава која се манифестује на различите начине, а условљена је веома великим бројем разноврсних фактора. Оно је најтешње повезано са неким битним питањима и условима постојања и развијања и друштва и сваке појединачне људске индивидуе. Васпитање је саставни део живота, органски је испреплетано са великим бројем облика и начина људског деловања и присутно је у готово свим односима које људи међусобно успостављају. Породицу различито схватају и њени најужи чланови; деца, родитељи..., она се најчешће идеализује иако теоријски није могуће створити идеалан модел породице. Задовољење основних људских потреба за љубављу, сигурношћу, признањем и поверењем у друштвено-културним условима, могуће је само у породици. Данас се све више постављају захтеви за реafirмацијом породице у погледу одговорности за васпитање деце иако је њена улога донекле промењена. Породични дом остаје најважнија средина, а родитељи сарађују са многобројним друштвеним институцијама које се брину о здрављу, васпитању и образовању њихове деце. Ове институције се не јављају као замена за породицу, већ као допуна и подршка позитивним утицајима који се врше на дете.*

Кључне речи: васпитање, образовање, школа, породица, друштво.

Увод

За здрав развој детета није она породица у којој нема никаквих проблема и сукоба (јер таква породица не постоји), већ она у којој су односи међу члановима засновани на узајамној привржености, поверењу и сарадњи што омогућава да се проблеми решавају и сукоби превазилазе. Породични односи су за дете први друштвени односи. У породици оно доживљава прве праве социјалне контакте, остварује прве људске односе, доживљава њихову психолошку вредност, стиче представу о свету, сазнаје логику друштвених односа и сагледава свој положај у друштву. У породици дете стиче прва сазнања, учи вештине, навике, развија способности и тд.

⁸ jkruljdraskovic@yahoo.com

Дете поласком у школу ступа у јавни живот. "Породица је незаменљива као спона између друштва и појединаца који тек треба да постану чланови друштва, јављајући се у функцији посредника између друштвеног система и личности"(Каменов, 1990:7). Прво образовање стечено у институцијама система, има фундаментални, сталан скоро непролазан значај. Наиме, основно образовање се стиче у раном добу и оно је најдуготрајније. Поласком у школу дете први пут уочава разлику између рада и слободног времена. Оно мора прихватити правила која владају у школи: учење започиње и завршава се у одређено време, а одређено је и време трајања одмора. Школа као туђ нови свет, постаје свет детета, његова стварност и свакодневница. За дете у овом добу је од великог значаја помоћ и подршка породице, а такође и стална комуникација и сарадња породице и школе.

1. Карактеристике традиционалне и савремене породице

Положај детета у породици, пре промена које су се одиграле нарочито последњих четврт века, највише је био одређен економским условима, затим демографским, а били су значајни и други фактори као што су разне идеологије и религије. Однос према детету карактерисало је потискивање осећања родитељске љубави, што се објашњавало превеликим ризиком од патње коју је могао проузроковати његов губитак. Децу је требало од малена челичити породичним васпитањем у коме је њихова природна спонтаност била подређена строгим правилима.

У међувремену се положај детета у индустријским друштвима сасвим променио. Пошло се од детета као безначајног бића које опонаша своју породицу и од кога се захтева да буде што тише и мирније, да би се стигло до детета које је не прикосновено, центар пажње коме се намењују најлепша осећања и које се прихвата као аутономна личност са својим особинама и правима. Објашњавање ове "културне револуције" налази се у чињеници да је успех овог начина на који је породица повезана са друштвеном заједницом од велике важности. Наиме у сиромашном друштву породица је била основна ћелија без које се није могло опстати и у којој је дете учило да ради, да слуша и да буде издржљиво. Међутим у друштву обиља породица губи своје економске, друштвене, па чак и васпитне функције. Скоро све људске активности бивају подруштвљаване: плаћено запослење, школско образовање и социјално осигурање. У таквој много више подруштвљеној и регулисаној заједници породица је постала последње уточиште за задовољавање личних потреба. Док је у прошлости друштво започињало са породицом, данас се завршава пред њеним вратима, што значи да се породица потпуно променила. Отуда је јасно зашто се њој поклања толико пажње у изражавању позитивних осећања. У центру такве породице нашло

се дете чији је положај такође радикално промењен. Последње деценије карактерише економски развој, повећана производња материјалних добара, боља социјална заштита бољи стамбени услови, као и смањена стопа смртности деце. Све се то одражава и у односу према деци која, бар у том погледу, не представљају више терет. Осећања се мање потискују и према деци може да се испољи више нежности, јер је мањи ризик да ће се остати без њих. Осим промена у економским и демографским условима измењена је и колективна психологија.

Међу битним променама које су захватиле нашу савремену породицу, најзначајније су структуралне промене, а то су:

1. Нестајање великих патријархалних породица.
2. Појаве све већег броја малих двогенерациских породица, са по једним или двоје деце.
3. Под утицајем урбанизације и индустријализације долази до дезорганизације породице. Посебно се то манифестује у порасту броја непотпуних породица које мењају животну и радну средину.
4. Повећава се мобилност породице и вертикална социјална покретљивост, подруштвљавају се неке породичне функције и сл.

2. Значај сарадње породице и школе

Од добро организоване и педагошки јасно усмерене сарадње породице и школе зависи потпуније схватање и практично остварење основних циљева васпитања. У условима јединственог васпитно-образованог деловања породице и школе не може бити већег размимоилажења између родитеља и наставника у концепцији васпитања, принципа на којима почива васпитни рад, средстава и методског рада, ставова према ученицима и њиховог положаја у настави и васпитању, изграђивању друштвених, моралних и карактерних својстава, оспособљавању младих за самосталан рад, избору адекватне професије и друго. Готово да нема подручја кад је у питању васпитање у коме сарадња ова два значајна фактора није неопходна. "Родитељи и наставници су одговорни за: свестран и хармоничан развој младих, развој психичких способности, утврђивање степена развоја структуре личности, морално васпитање, естетско васпитање и радно васпитање младих"(Мандић, 1975: 396). Значајно је обезбедити услове у школи, породици и друштву, у којима би се свака активност развијала према својим снагама и способностима, остваривала у томе своје највеће максимуме, зависно од тога стицала би професионалну спрему, и на крају својим резултатима рада стицала своју друштвену афирмацију и свестрано се друштвено ангажовала. Посебно је значајно дати такву општу оријентацију, младим људима да нађу смисао живота у креативном друштвеном раду, да он и његови продукти буду главни критеријум за вредновање људске

личности. Родитељи и наставници се договарају како у ери наглог развоја науке, технике, културе и уметности, школу и породицу суштински мењати, брже модернизовати, учинити способнијим да се боље снађу у друштву наглих промена и задовоље потребе интересовања и могућности младих, као и захтеве друштвене заједнице. Они се брину да побољшају материјалне услове школе, да је повежу са средином и учине способним за савремени васпитно-образовни рад. Њихов је задатак и то да омогуће јединствено деловање свих васпитних фактора и то се у ужој и широј друштвеној средини, ван школе и породице, обезбеде повољни услови за социјализацију, хуманизацију и афирмацију личности. Родитељи и наставници се старају да дете заволи школу, школски рад, радо иде у школу, са лакоћом и осећајем задовољства удовољава својим школским обавезама, самоодговорно делују у ђачким заједницама, културно се понаша у школи и на улици, организовано се забавља и врши избор садржаја забаве који ће допринети богаћењу његове личности. Тако је, у условима присне сарадње родитеља и наставника могуће стално пратити рад и развој ученика, анализирати узорке евентуалних тешкоћа, пружати му неопходну помоћ, указивати на пропусте и подстицати нормалне токове развоја. "Та сарадња омогућује да се увек зна шта и како ученик ради, када му је и зашто потребна помоћ и докле досежу резултати његовог рада. У оваквим условима брзо се отклањају узроци неуспеха у појединим предметима, осећају појаве пределиквентног понашања и коригују застрањивања понашања. Ту престају неки од разлога због којих су се сукобљавали родитељи и наставници, због којих су оптуживали једни друге и стварали услове пољуљаног поверења и отежане сарадње"(Мандић, 1975: 90.) Разговором и сарадњом родитељи и наставници остварују повољнију климу и за ученика, и за његову отвореност према њима. У педагогији у редакцији Др Пере Шимлеше, наводи се да је задатак сарадње родитеља и наставника међусобна помоћ и усклађивање васпитних мера које предузимају. Школа, која је стручно и педагошко тело, треба да буде иницијатор те сарадње. Њена функција треба да се састоји у упознавању родитеља са васпитним циљевима и образовним задацима школе, као и методама породичног васпитања. Сарадњу са родитељима школа треба да користи за упознавање економских, социјалних и културних прилика сарадње у којој ученик живи. Без обзира на то које организационе форме сарадње постоје између школе и породице, оне се морају међусобно помагати, али и уважавати оне васпитне функције које су специфичне за сваку од тих васпитних институција. Као што школа данас нужно преузима неке васпитне задатке који су раније припадали породици, па то породица прихвата као помоћ друштву у васпитању, тако и школа мора схватити потребу нужности и специфичности породичног васпитања. Не само школа него и сви остали васпитни фактори морају уважити чињеницу да темељи и оквир индивидуалног живота дају вредности, обичаји и начин живота прве

социјалне групе-породице. Стога школа рачуна на оно што је остварила и што остварује породица, као што породица прати и уважава резултате до којих долази школа и брине се да не дође до размимоилажења. Указујући на то да је сарадња породице и школе плански организован, перманентан и за образовање веома значајан чинилац. Сарадња са породицом не сме од стране учитеља бити схваћена као случај, и као кампањски рад. То мора бити промишљен, организован и плански посао, стална брига учитеља, која улази у први план његових васпитних настојања. Учитељ треба да буде уверен да се однос ученика према учењу и раду не формира само у школи, него и у породици. Главно је, дакле активирати родитеље. Све родитељске акције које иду за тим да унапреде васпитне и образовне задатке школе, су то уједно акције за ужу сарадњу породице и школе. Код ученика се тако ствара поверење у оно што стиче и у онога од кога стиче, сигурност и уверење да се бави делатношћу која доноси сигурне резултате. У новије време посебно се стиче значај сарадње родитеља и наставника у остваривању циља васпитања, јер се очекује да се сви залажу за свестран развој и оспособљавање младих за самосталну, слободну и стваралачку делатност, а то је нешто више и суптилније од оспособљавања за одређену делатност. То императивно намеће васпитно-образовној делатности породици и школи да ученик активно учествује у свом васпитању и образовању, да се оспособи за самосталан рад, самоваспитање и самообразовање, да у стварању новог налази смисао живота, у развоју својих креативних моћи и својој људскости извор среће и задовољства. Сарадња се даље остварује у реализацији принципа васпитног рада који су битан чинилац јединствености деловања у процесу васпитања и образовања и гаранција остваривања заједничких циљева. Стога родитељи и наставници настоје да прилагоде свој васпитни рад узрасту ученика, остваре индивидуализацију рада, омогуће свесност и активност ученика у васпитном процесу, систематичност и приступ раду, очигледност, повезивање теорије и праксе. Као и да стечено знање, вештине и навике буду трајне, способности продуктивне, креативни потенцијал максимално развијен и изражен у свакој друштвеној делатности младог човека. Родитељи и наставници су заинтересовани да бар до извесне мере ускладе средства, садржаје и методичке поступке, моралног, естетског и радног васпитања. Тиме ће обезбедити адекватан положај личности у васпитању, њено активније учешће у процесу стицања знања и разне способности, свеснији развој основних компоненти личности, потпунија мотивација у раду и већа сигурност младих. Уколико родитељи и наставници успеју заједничким радом и уз њихово активно учешће, да развију код младих основна животна уверења, поглед на свет, укус и одређене моралне ставове, тиме ће их најбоље оспособити да се супростављају негативном утицају који на њих врше средства масивног утицаја, кич и други продукти лошег укуса или продукти срачунати на искључиво комерцијалне ефекте.

"Извесно је да у оваквим условима млади неће тежити да проживљавају узбуђења фиктивних ликова са филмског платна, неће их пленити површна драматика шунда и привлачити плитка естетика. Вероватно да у оваквој ситуацији оно неће постати плен стихије, робови парцијалних ужитака и погодна маса којом се може манипулисати, чија се радозналост и незрелост може експлоатисати и злоупотребљавати." (Мандић, 1975: 393). Без присне, садржајно богате и плански умерене сарадње породице и школе не може бити говора о пуном успеху и васпитању младих, развијању свестрано образованих, стваралачких и слободних личности.

3. Могућност сарадње породице и школе

Под сарадњом породице и школе подразумевамо заједничку активност наставника и родитеља, која је усмерена према јединственом циљу, а то је: васпитање и оспособљавање за живот младе генерације. Знања родитеља о васпитању и нези детета су оскудна, несређена и конзервативна. Родитељи углавном, васпитавају своју децу онако како су они били васпитавани. Данас, када је достигнути степен образованости и културе висок, не може се замислити да родитељи васпитавају своју децу на начин како су они били васпитавани. Неопходно је приступити планском и систематском просвећивању, односно васпитању и образовању за вршење своје педагошке функције. Постоје широке могућности сарадње између породице и школе. Та сарадња може бити и информативна, када се породица обавештава о томе шта се као ново предузима у животу и раду школе, или шире о променама у систему васпитања и образовања. Сарадња се планира сваке школске године и уноси у годишњи план рада школе. Међутим, да би школа остварила успешан рад са родитељима неопходно је обезбедити следеће услове, а то су:

1. да састави реалан и прихватљив план сарадње породице и школе, који би био резултат заједничког договора;
2. да се обезбеде материјални услови за рад са родитељима (одговарајуће просторије, библиотеке за родитеље и средства за стално одржавање писаних контаката);
3. правилником о расподели личних доходака обавезно предвидети материјални стимуланс наставника за рад са родитељима;
4. да се стално пружа помоћ школи од просветно-педагошких завода, месних власти, масовних организација и стручних друштава у раду са родитељима (разговорима, предавањима, курсевима и другим формама рада);
5. да се организује сарадња родитеља на бази узајамног разумевања, поштовања и помагања;
6. да се изврши одмах на почетку школске године, распоред послова који ће са родитељима обављати директор односно управитељ школе, затим

које разредне старешине, а које остали наставници, као и да се одреди један наставник (најбоље би било када би то био школски педагог) који ће координирати целокупни рад са породицом;

7. да се формира заједница дома и школе, да се марљиво сачини њен план рада и креирају услови за његову доследну реализацију;

8. у договору са родитељима да се сачини програм њиховог општег, педагошког и психолошког образовања водећи рачуна о могућностима њихове реализације.

Реализацијом ових услова сарадња родитеља и школе биће у потпуности остварена.

4. Облици сарадње породице и школе

У андрагошкој литератури аутори се углавном слажу са класификацијом наставних облика у васпитању и образовању одраслих. Наставни облици који се примењују при раду и са децом и са омладином су: заједнички рад, групни рад и индивидуални рад. Задржаћемо се на опису класификације коју је дао др. П. Мандић и која се односи на облике сарадње породице и школе. По његовом мишљењу облици сарадње породице и школе могу бити:

1. Лични контакт наставника са родитељем;
2. Родитељски састанци;
3. Опште педагошко образовање и усавршавање;
4. Савјетовалишта;
5. Организација значајних акција школе;
6. Учесће родитеља у осталим видовима живота и рада школе;
7. Библиотеке за родитеље;
8. Нови облици сарадње породице и школе. Сви ови облици сарадње породице и школе су од валиког значаја за бољу комуникацију између деце и родитеља.

Лични контакт наставника са родитељем. Ова врста контакта ја најбројнија. Код многих родитеља често се јавља жеља да посете разредног старешину свога детета, како би нешто више сазнали, како и на који начин њихово дете напредује у школи. Овим контактом наставник сазнаје више о породици свог ученика, и начину на који она живи и ради, што му уједно помаже да створи комплетнију слику о свом ученику. Наставник овим контактом сазнаје више о породици, али и са којим проблемима се сусрећу родитељи у васпитању свог детета, које је болести дете преležало и сл. Лични контакт може се обавити на следеће начине: *посета родитеља школи, посета родитељском дому, дописивање с родитељем.*

Родитељски састанци Сарадња школа и породице реализује се путем различитих облика, а најпознатији међу њима је родитељски састанак. По

својој организацији намени, структури родитељски састанци се јављају у три позната вида, а то су:

1. Школски родитељски састанци;
2. Разредни родитељски састанци;
3. Одељенски родитељски састанци.

Опште педагошко образовање и усавршавање - Поред већ поменутих облика сарадње породице и школе личног контакта и родитељских састанка, све чешће се користи облик-опште педагошко образовање и усавршавање. Овај облик јавља се у неколико познатих форми:

1. Школа за родитеље;
2. Курсева;
3. Семинара;
4. Трибина;
5. Предавања и дискусије;

Ове издвојене форме су по мишљењу П. Мандића од великог значаја за опште педагошко образовање и усавршавање родитеља.

6. Саветовалишта;

Значајно место у систему образовања и васпитања одраслих чланова породице имају управо саветовалишта. Она могу бити различита и то: педагошка, психолошка, медицинска, правна. Ове институције могу да раде као засебне институције, али могу да раде и у саставу неке школе. Најчешће су заступљене педагошко-психолошка саветовалишта, која се формирају у оквиру неке школе, а која имају за циљ да родитељима ученика пруже све информације које су им неопходне за што боље образовање и васпитање њихове деце. Да ли ће и која саветовалишта да се формирају у једном граду или школи, зависи пре свега од заступљености појединих струка: педагога, психолога, лекара или правника, као и материјалних могућности.

7. Организација значајних акција школе;

Поред до сада наведених облика сарадње породице и школе, ово је још један од облика који може да се са великим успехом користи. Разне изложбе, посете и екскурзије, приредбе које се организују у оквиру једне школе могу да допринесу да се сарадња родитеља и школе подигне на један виши ниво. На организованим изложбама ученика могу присуствовати и родитељи како би се и они укључили у неки вид оцењивања. Приредба је идеално место да већина родитеља види успех свога детета ван школске клупе, да види његов напредак у другим активностима.

8. Учешће родитеља у осталим видовима живота и рада школе;

Већина родитеља данас активно ради у разним органима школе било само као чланови, било као председници појединих комисија. То помаже да родитељи стекну потпунију слику о целокупном раду поједине школе. Поједини родитељи и њихово занимање, могу значајно да допринесу у организацији појединих школских часова.

9. Библиотеке за родитеље;

Поред остале литературе, родитељи би требало да читају литературу која је посвећена васпитању и образовању деце. Веома је битно, да се у школама оснивају библиотеке за родитеље, које би биле снабдевене литературом из области педагогије, психологије као и књиге које би се бавиле проблемима сарадње породице и школе. Затим књиге са проблемима васпитања и образовања деце као и књиге које упућују како на најбољи могући начин могу да се реше поједини проблеми, доста ће помоћи родитељима како и на који начин треба васпитавати и образовати децу.

10. Нови облици сарадње породице и школе;

Поред већ наведених облика сарадње породице и школе, веома је важно да се користе и неки од нових облика сарадње са школом. У неким школама постоји одређени дан када родитељи могу да посете школу, да разговарају са учитељима и наставницима. У договору са разредним старешином свог детета родитељи могу да присуствују часовима тог дана, да наставнику помогну у држању појединих часова, да помогну у припреми неких средстава који ће бити коришћени на часу и сл. Све ово родитељу помаже да види каква атмосфера влада на самом часу, да посматра своје дете у конкретној ситуацији на часу, али да види шта треба предузети да би се сарадња са школом подигла на виши ниво. А то је главни циљ учитеља али и родитеља.

Закључак

Породица као примарна друштвена заједница родитеља и деце одавно је предмет проучавања бројних, разноврсних аутора: педагога, андрагога, психолога, филозофа, историчара, правника... За друштвени живот људи посебно је значајна породица. Она је најстарија и најтрајнија друштвена група са више функција. За целовит развој деце (младих) значајно је породично васпитање. У данашње време које карактеришу велике промене, готово у свим облицима људског живота и рада васпитна улога породице постаје све сложенија, а самим тим и значајнија.

Улога родитеља је веома значајна у васпитању и образовању детета, али такође племенита и узвишена са једне стране, сложена, деликатна, веома одговорна са друге стране. Веома је тешко бити родитељ у условима када интезивно делују, на развој младих људи, бројни фактори чије је васпитно деловање неусклађено, а често и конзервативно. Да би родитељ успешно реализовао своју васпитну функцију потребни су услови које би требало да обезбеђује друштво, а постоје и услови који су дужни да обезбеде родитељи. Тако на пример, за успешно школовање, здраву забаву и разоноду младих, здравствену и другу заштиту деце и омладине треба да обезбеди друштво. Док би родитељи обезбеђивали услове за нормални развој у кругу породице,

---

услове за несметано похађање школе, простор (кутак) за рад ученика, неопходну педагошку помоћ, подршку у савладавању тешкоћа и сл.

Лични контакти наставника и родитеља су веома важни за васпитање и образовање детета. За перманентно и успешно одржавање личних контаката потребна је искрена спремност родитеља и наставника за сарадњу.

Као што је већ речено породица се током историје мењала, а самим тим и њен однос према васпитању и образовању деце. Временом је породица све више схватала своју улогу у адекватном васпитању и образовању деце. То се нарочито испољавало у хватању корака са новим и савременим технологијама. Све то говори да успех ученика, његов развој у огромној мери зависи од сарадње школе и породице.

Литература

Андевски, М. (1996): *Породична социјализација и развој породичне свести*, Нови Сад, Педагошка стварност.

Василев, С. (1999): *Васпитање деце у породици*, Београд, Култура.

Вилотијевић, (2002): *Породична педагогије*, Београд, Учитељски факултет у Београду и Виша васпитачка школа у Вршцу.

Golubović, Z. (1981) : *Porodica kao ljudska zajednica*, Zagreb, Naprijed.

Ђорђевић, Б. (1985): *Савремена породица и њена васпитна улога*, Београд, Просвета.

Ђорђевић, Б. (1981): *Васпитање родитеља као васпитача*, Београд, Просвета.

Зборник, бр. 24. (1992): Београд, Институт за педагошка истраживања.

Илић, М. (2010): *Породична педагогија*, Бања Лука, Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци и Наставнички факултет Универзитета "Џемал Биједић" у Мостару.

Јовановић, Б. (1998): *Школа и васпитање*, Јагодина, Учитељски факултет у Јагодини.

Каменов, Е. (1990): *Предшколска педагогија*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства.

Круљ, Р., Качапор, С. и Кулић, Р. (2002) : *Педагогија*, Београд, Свет књиге.

Круљ, Р. и Недовић, В. (2000): *Образовање на размеђу векова*, Београд.

- Мандић, П. (1975): *Сарадња породице и школе*, Сарајево, Свјетлост.
- Поткоњак, Н. и Орловић, М. (1977) : *Педагогија*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства.
- Русо, Ж. (1950): *Емил или о васпитању*, Београд, Знање-предузеће за уџбенике Народне Републике Србије.
- Савићевић, М.Д. (1967): *Образовање за живот у породици*, Београд, Завод за издавање уџбеника.
- Станојловић, Д.Б. (1995): *Породица и васпитање деце*, Београд, Научна књига.
- Šimleša, P. (1971): *Pedagogija*, Zagreb, PKZ.

Krulj Jelena Draskovic, MA
Teacher Training Faculty in Prizren – Leposavić

COOPERATION BETWEEN FAMILIES AND SCHOOLS IN THE EDUCATIONAL WORK

Summary: *Education is a very complex social phenomenon that is manifested in different ways, and is caused by a very large number of different factors. It is most closely associated with some important issues and conditions of existence and development of society and each human individual. Education is an integral part of life, and is organically intertwined with a variety of forms and modes of human activity and is present in almost all the relationships that people establish with each other. Family is differently seen by its closest members; e.g. children and parents, it is often idealized, although theoretically an ideal family model does not exist. Satisfaction of basic human needs for love, security, recognition and trust in social-cultural conditions is possible only within the family. Today, more requirements for reaffirmation of the family in terms of responsibility for the upbringing of children are set, although its role is somewhat changed. Family home remains the most important area, and parents collaborate with a number of social institutions that care about health and education of their children. These institutions do not appear as a substitute for family, but as a complement and support of the positive influences on a child.*

Key words: education, training, school, family, society.